

YAKIN MESAFELİ YAYLACILIK FAALİYETLERİNE BİR ÖRNEK: YAYLACIK DAĞI (TOKAT)'NDA YAYLACILIK

Yrd. Doç. Dr. Eren YÜRÜDÜR*

▼
Özet

Bu makalenin amacı, Tokat il sınırları içerisinde bulunan Yaylacık dağındaki yaylacılığın tarihsel gelişimini, ekonomik ve kültürel boyutlarını ortaya koyarak; yaylacılık ve yayla yerleşmeleriyle ilgili sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Söz konusu alandaki yaylacılık faaliyetlerinde zaman içerisinde önemli azalma gerçekleşmiş olmasına karşın, yayla yerleşmelerinin genel olarak daimi yerleşmelere çok yakın olması köy-yayla etkileşimini arttırarak kısmen kendine özgü bir yapı kazanmasına yol açmıştır. Çalışmamızda mevcut bu özgünlüğün yanı sıra, bu yayla yerleşmelerinin halen devam eden önemli sorunları üzerinde de durulmuştur. Yaylacılık faaliyetlerinin devam ettirilmesi, son yıllarda önem kazanmaya başlayan doğal (ekolojik, organik) tarımın yanı sıra, hayvancılık, turizm ve kültürel devamlılık bakımından da son derece önem arz etmektedir. Ancak, yaylacılık faaliyetinin doğal ortamla ilişkilerinin dengelenebilmesi de sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Anahtar Kelimeler: Yayla, Yaylacılık, Tokat

*Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ereny@gop.edu.tr

ABSTRACT

The aim of this paper is to search out historical development of cultural and economical aspect of transhumance activities and yayla settlements. Despite the fact that there has been substantial decrease over the years in transhumance activities, there is still a distinguishing feature of that area arising from the geographical proximity between yayla settlements and permanent settlements which creates village-yayla interactivities. In addition to this uniqueness, we have also identified some present problems of these Yaylas. Besides natural, ecological or organic agriculture, gaining very importance in recent years, the maintenance of transhumance activities is also particularly essential in terms of stockbreeding, tourism and cultural permanence. However, the presence of a reasonable balance between transhumance activities and natural environment is also important for sustainability.

Key words: Yayla, Transhumance, Tokat

**YAKIN MESAFELİ YAYLACILIK
FAALİYETLERİNE BİR ÖRNEK: YAYLACIK DAĞI
(TOKAT)'NDA YAYLACILIK**

The Near-By Transhumance Activities: The Case of
Yaylacik Mountain (Tokat)

1.Giriş

Türkçe bir terim olan Yayla, çoğunlukla yüksek alanlarda bulunan hayvan otlatmak, dinlenmek amacıyla çıkılan geçici yerleşmedir. Ayrıca bu geçici yerleşmenin bulunduğu geniş otlak alanlar da yayla kavramı içerisinde yer almaktadır. Yaylacılık ise yılın belli bir döneminde yaylalara çıkma ve burada sürdürülen faaliyetleri kapsamaktadır. Yaylacılığın hayvancılığa bağlı olarak sürdürülen temel bir ekonomik faaliyet olmasının yanı sıra, alçak bölgelerin (kıyılar ve ova sahaları) bunaltıcı sıcağından, sıvrisinekler ve sıtmadan kaçmak için de yaylalara çıkmıştır¹. Ayrıca tarım ve hayvancılığın birlikte sürdürüldüğü yerleşmelerde hayvanları tarım alanlarından uzak tutma isteği de yaylacılığı teşvik etmiştir. Yaylalar köyün devamlı yaşama bölgesinin dışında köyün ortak mülkiyetinde ya da hazine arazisinde kurulmuş olabilirler. Ancak tamamen köyün sosyo-ekonomik bir uzantısı durumundadırlar². Günümüzde ulaşım imkânlarının gelişmesi, sosyo-ekonomik yapının gelişmesi, turizm gibi alternatif ekonomik faaliyetler yaylacılığın şekil değiştirmesine neden olmuştur. Yurdumuzun birçok yöresinde yayla yerleşmeleri, turizm merkezlerine³ ve daimi yerleşmelere dönüşmüş, hayvancılık hakîm ekonomik etkinlik olma özelliğini yitirmiştir.

Tokat'taki yaylacılık faaliyetleri de birçok yaylada şekil değiştirerek günü birlik ya da uzun süreli dinlenme ve eğlenme amacı güden etkinliklere dönüşmüştür. Yaylacık dağı üzerinde dağılan yayla yerleşmelerinde de benzer bir eğilim görülmekle beraber hayvancılık hala birinci derecede önemli amaç durumundadır. Ancak, yaylacı aileler ve hayvan sayılarında yıldan yıla bir azalma söz konusudur.

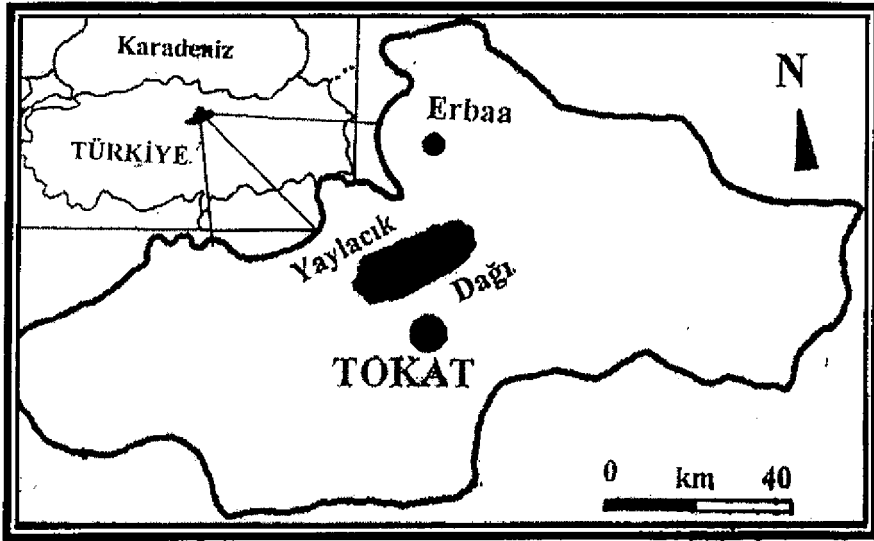
2.Yaylacık Dağının Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

Yaylacık dağı, Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümünde Tokat ili sınırları içerisinde ve il merkezinin 10 km kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 1). Yaylacık dağı, Erbaa-Niksar havzasının güneyinde doğu batı uzanışlı yerleşen Sakarat dağları sistemi içerisinde yer almaktadır. Güneyinde Kazova (Tokat-Turhal ovası), kuzeyde ise KAF (Kuzey Anadolu Fayı) hattından Niksar güneyinde çatallanan Yağmurlu-Ezinepazarı arasında uzanan tektonik oluk tarafından sınırlanır. Yaylacık dağı üzerindeki en yüksek nokta Avlun-Yaylacık (Bizeri) Yaylaları arasında, orman kulübesinin bulunduğu 1735 rakımlı isimsiz tepedir. Bunun dışında, Kilise tepe (1675 m), Göl tepe (1628 m), Dikmen tepe (1621 m), Kanlı Tepe (1630), Poyrazlık tepe (1560) dağın en yüksek noktalarını meydana getirir (Şekil 2).

Yaylacık dağını meydana getiren kayalar hemen hemen arazinin tamamında Paleozoyik yaşlı metamorfiklerdir. Yer yer küçük adacıklar şeklinde ofiyolitler, Eosen flişleri ve Üst Kretase flişlerine rastlanır. Özellikle dağın doğusunda andezitlerden oluşan volkanikler de küçük alanlarda görülür. dağın etek sahalarında Kuvaterner yaşlı alüvyal ve kollüvyaller yer alır⁴. Dağlık kütle üzerinde yer alan en belirgin yer şekilleri

çeşitli dönemlere ait aşınım yüzeylerinin oluşturduğu eğimli düzlükler ve bunları parçalayan derin vadilerdir.

Tokat Karadeniz iklimi ile İç Anadolu karasal iklimi arasında bir geçiş özelliğine sahiptir. Uzun yıllar ortalamalarına göre yıllık ortalama sıcaklık 12.3 °C, yıllık ortalama yağış 456.4 mm'dir. Azami yağış ilkbahara kaymıştır. Kar yağışlı gün sayısı 53 ve karla örtülü gün sayısı 29 dur. Bu değerlerin Yaylacık dağında değişeceği şüphesizdir. Yaylacık dağı il merkezine göre daha fazla yağış almakta, sıcaklıklar azalmakta, kar yağışlı ve karla örtülü günler artmaktadır.

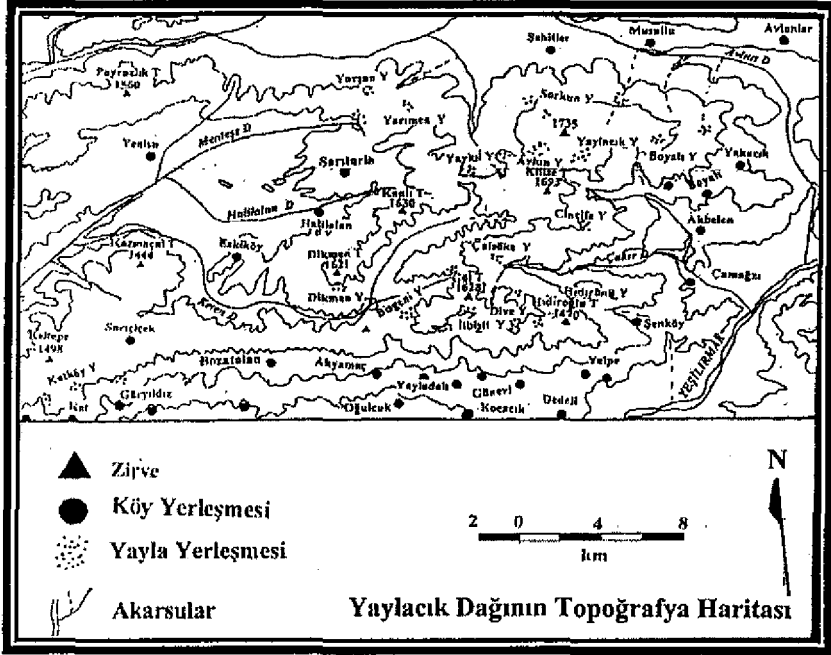
Şekil 1. Araştırma Sahasının Konum Haritası

Yaylacık dağı bitki örtüsü açısından doğal orman alanı durumundadır. Ancak ormanlar büyük oranda tahrip edilmiştir. Türkiye'nin ekolojik bölgeleri içerisinde Karadeniz ardı plato ve dağları soğuk yarı nemli iğne yapraklı orman bölümü içerisine giren⁵ sahada halen bozuk ormanlar geniş yer tutmakla beraber, korunmuş orman alanlarının da bulunduğu.

belirtilmelidir. Ormanları oluşturan ağaçların başta gelenleri gürgen (carpinus), bazı meşe (quercus) türleri, kayın (fagüs), karaçam (pinus nigra), sarıçam (pinus silvestris), vadilerde galeri şeklinde kavak (Populus tremula), orman altında ise yabani fındık (corylus avellana), yabani erik (prunus insititia), alıç (crataegus orientalis), üvez (sorbus aria), kuşburnu (Rosa canina) gibi bitkiler yer alır. Yaylacık dağındaki otlak araziler ya dağın zirveler sahasının kenarlarında, hatta yamaç düzlüklerinde yada orman alanları içerisinde adacıklar şeklinde bulunurlar. Bu açılmış alanların içerisine yayla yerleşmeleri kurulmuştur. Ancak, yayla yerleşmesinin uzağında yine orman içerisinde açılmış üzerinde yerleşme bulunmayan açıklıklar da yer almaktadır.

Foto 1. Aşağı Dive Yaylası

Şekil 2. Araştırma Sahasının Topoğrafya Haritası

Yaylacik dağının su kaynakları açısından çok zengin olduğu söylenemez. Ancak, su kıtlığı da çekilmez. Yaylacılar suyu uzak noktalardan boru döşeyerek, yada 50-100 metre gibi mesafelerden taşıyarak temin ederler. Ancak, yaz sonuna doğru suların azalmasıyla bazı yaylalarda su sorunu ortaya çıkabilmektedir.

3. Yayla Yerleşmeleri ve Köy-Yayla İlişkisi

Yaylacik dağının dört yönde dik yamaçlarla ova düzlüklerine ve vadilere geçiş yaptığı etek sahalarında köy yerleşmeleri kurulmuştur. Dağ üzerindeki yaylalardan faydalanan yerleşmeler de çoğunlukla etek sahalarına yerleşmiş bu köylerdir. Bu köy yerleşmelerinden bir kısmı kasabalara dönüşmüş olsa da yaylacılık faaliyetleri devam etmektedir. Ancak, araştırma

sahasında yer alan yaylaların tamamı Yaylacık dağı eteklerindeki yerleşmelere ait değildir. Dağ, Tokat merkez ilçe yönetim sınırları içerisinde yer alsa da, Erbaa ve Niksar ilçelerinden de yaylacılar gelmektedir.

Araştırma sahasındaki yaylalara 1 şehir (Erbaa ilçe merkezi), 4 kasaba ve 17 köy yerleşmesi yaylacılarını göndermektedir. Bu yerleşmelerin tamamında 65 200 insan yaşamaktaydı⁶.

Belirtilmesi gereken bir diğer özellik ise çok yüksek olmayan bu dağ kütesinin (zirveler çevresi ortalama 1500 m.) doğal bir yaylalar sahası olmamasıdır. Böylece bazı yayla yerleşmeleriyle aynı kademede ve hatta daha yüksekte daimi yerleşmelere rastlamak mümkündür. Merkez ilçeye bağlı Sarıçiçek (1450 m), Eski köy (1300 m), Bozatalan (1200 m), Halilalan (1150 m), Yeşilalan (1300 m), Sarıtarla (1400 m), Sırçalı (1000 m) köyleri bu durumdadır. Bu dağ köylerinin önemli bir kısmında yaylacılık yapılmamaktadır. Çünkü bu köyler dağ eteklerindeki köylere göre birer yayla durumundadırlar. Ayrıca, aşağıda sıralanan nedenlerden ötürü Halilalan ve Sarıtarla köyleri tamamen boşalmış, diğerleri ise bir kaç hanenin yaşadığı harabelere dönüşmüştür.

2004 yılı itibariyle araştırma sahasında 26 yayla yerleşmesi tespit edilmiştir. Yaylalar çoğunlukla Topçam ve Bizeri olarak anılan⁷ sahalarda toplanmıştır. Üç yayla yerleşmesi (Yavşan, Şehitler ve Devret) metruk vaziyette olup kullanılmamaktadır. Bundan başka Eşe ve Bozatalan'ın Dikmen tepe yaylasına sadece çobanlar çıkmakta, aileler çıkmamaktadır. Güzoba yaylası ise Dedeli ve Yelpe köylerince mahkeme konusu olmuş, mahkeme kararıyla yaz mevsiminde sırayla (Ağustos başına kadar Dedeli, yayladan inişe kadar Yelpe) iki köyün birlikte kullandığı bir meraya dönüşmüş, yaylalık vasfını yitirmiştir. Diğer yaylalarda ise yaylacı ve hayvan sayıları oldukça azdır. Arazi çalışmalarında elde edilen verilere göre

Yaylacık dağı yaylalarında kullanılır vaziyette 455 konut bulunmaktaydı. Bu konutların 396 tanesi dolu durumdayken, 57 (Tablo 1) konut kullanılmıyordu. Ayrıca birçok yaylada çok sayıda metruk konuta da rastlanmıştır. Bu durum yıldan yıla yaylacı sayısında gerçekleşen azalmanın bir göstergesidir.

Tablo 1. Yaylacık Dağı Yaylaları, Dolu ve Boş Konut Sayıları, Göç Gönderen Yerleşmeler ve Nüfusları (2004)

Göçen Yerleşme	Nüfusu	Yayla Adı	Konut		Göçen Yerleşme	Nüfusu	Yayla Adı	Konut	
			Dolu	Boş				Dolu	Boş
Şenköy	442	Hıdırönü	4	-	Yelpe	480	Yelpe	9	-
Binecek-	117	Boyalı	-	-	Yelpe, Dedeli	-	Güzoba	-	-
Boyalı	274	Boyalı	16	4	Günevi	680	Dive	16	-
Yakacık	355	Yakacık	28	5	Günevi	-	Aşağıdive	3	-
Akbelen	2249	Yaylacık	70	2	Aydınca	201	Sarıendiz	16	3
Sorhun(Niksar)	1609	Sorkun	6	4	Kocacık	348	Kocacık	6	4
Benli (Erbaa)	524	Benli	17	4	Çamdere	390	İlbisti	15	1
Avlunlar	2546	Avlun	23	5	Kat	2641	Kat	30	-
Erbaa	45595	Yarımcı	6	-	Gürcüköy (Güryıldız)	2964	Gürcüköy	20	12
Erbaa	-	Yavşan	-	-	Necipköy	2090	Necipköy	14	-
Erbaa	-	Çalıcı	13	-	Yayladalı	576	Bisgeni	63	-
Erbaa	-	Yaykıl	8	-	Şehitler	193	Şehitler	-	-
İverönü (Erbaa)	411	Eşe	2	-	Musullu	14	Devret	-	-
Dedeli	508	Dedeli	6	14	Bozatlan	743	Dikmen	5	-

Kaynak: DİE nüfus istatistikleri⁸ ve arazi gözlemleri⁹

Arazi çalışmaları sırasında bu yaylaların terk edilme nedenlerinin başında bölücü terörün oluşturduğu güvensizlik ortamının geldiği görülmüştür. Ayrıca, köylerde yaşanan göç olayları nüfusun boşalmasına neden olmuş, böylece köylerde meralarından faydalanma azaldığı gibi ekilemeyen tarlaların da katılmasıyla meralar artmıştır. Bu durum yaylacılığa olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır.

Aşağı ve Yukarı Dive gibi bazı yaylalara biraz uzaktaki yollar kullanılarak gidilse bile yayla yerleşmelerinin hemen tamamının köyle

karayolu ilişkisi vardır. Köy-yayla ilişkileri bu yollar kullanılarak traktörler, minibüsler hatta otomobiller kullanılarak gerçekleştirilir. Ancak, köy-yayla arasındaki mesafenin çok kısa olduğu bu yaylalarda at, eşek, katır gibi hayvanlardan sıkça faydalanılır.

Yaylacık dağı eteklerindeki Büyükyıldız ve Küçükyıldız kasabalarının kuzeyinde, tarım arazilerinin dışında birbirinden bağımsız ağılların oluşturduğu bir çoban kulübesi, kapalı ağıl ve saya denilen çitlerle çevrili açık alanlardan oluşan yerleşme guruplarına da yayla denilmekle beraber bunlar yayla yerleşmelerinden farklıdır. Bu yerleşmeler köye çok yakın (yaya olarak 10-15 dakikada ulaşılabilir) aynı zamanda etraflarında bahçeler bulunan yerleşmelerdir. Bunlar tek tek adları ağıl olsa bile kom yerleşmelerine oldukça benzemektedir. Belirtilen sahada 18 tane olduğu tespit edilen bu yerleşmelerin çevrelerinde tahıl tarımı yapılan araziler bulunur. Hatta su durumuna göre sebze bahçeleri oluşturanlar da vardır. Aynı durum Kirazlı ve Kombağ yaylaları için de geçerlidir. Bu yerleşmeler ayrı bir araştırma konusudur.

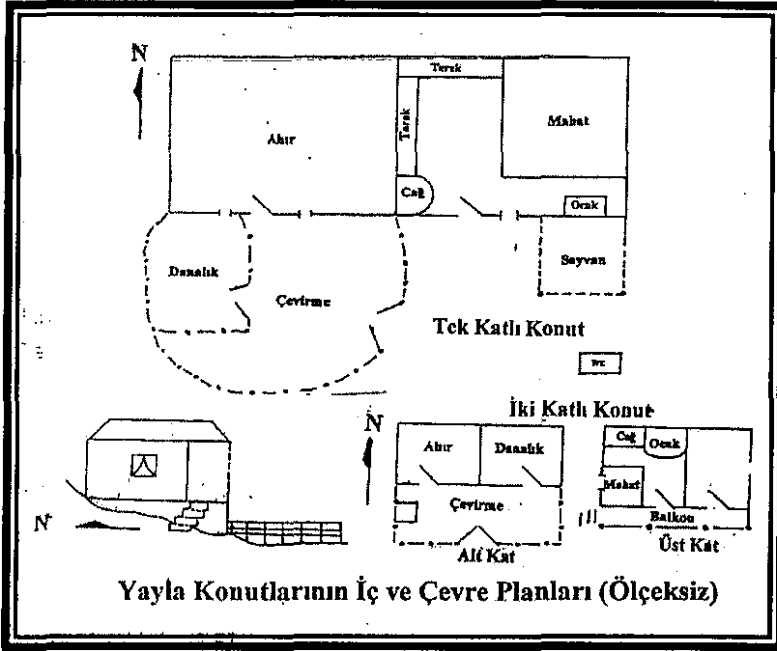
4.Yaylalarda Mesken Özellikleri

Yer yer küçük farklılaşmalar görülse bile yayla konutları genel olarak aynı şekilde yapılmaktadırlar. Tokat'taki başka yaylacılık alanlarında da bu konutların yaygın olduğu görülmektedir¹⁰. Konutlar çoğunlukla tek katlı ve yan yana bir odalı ev ile ahır kısmından oluşmaktadır. Ahırın önünde çevrik, çevirme gibi isimler alan ağaç dallarından, dikenli çalılardan yapılan üstü açık ağıl bulunmaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik yapısı, aile büyüklüğü, hayvan sayısı gibi faktörler konut eklentilerini ve büyüklüğünü etkilemektedir. İki katlı konutlar birkaç yaylada (Kat, Akbelen, Yakacık) çok az sayıda görülmüştür. İki katlı konutlarda alt katlar ahır olarak

kullanılmaktadır. Bir merdivenle balkona çıkılmakta ve oradan eve girilmektedir. Ev iki odalıdır. Odalardan birisi tek katlı ve tek odalı yayla konutunun özelliğini göstermekte diğeri ise yatak odası olarak kullanılmaktadır. Bu tür konutlarda ikinci oda evli çocukların kullandığı bir oda durumundadır (Şekil 3).

Konutların yapılmasında kullanılan malzemeler de oldukça çeşitlidir. Yayla konutlarının yapılmasında en çok kullanılan malzeme taştır. Bunun dışında kerpiç ve ağaçla beraber çadır veya naylon kullanılarak yapılan konutlar da bulunmaktadır. Yeni konutlarda çoğunlukla tuğla ve kiremit kullanılmaktadır. Ancak bunların sayısı oldukça azdır. Çatılar ise çoğunlukla toprak damlardan oluşmaktadır. Eski evlerin duvarları taş, çamur ve hatıl kullanılarak örülmekteydi. Duvarın üstüne büyük ağaç kütükleri yerleştirilmekte ve bunların üzerine "Perdü" denilen, ağaçların baltayla yarılmasıyla yapılan kalın tahtalar döşenir ve üste toprak örtülürdü. "Loğ" denilen yuvarlak bir taş toprak dam üzerinde yuvarlanarak kil sıkıştırılır, böylece geçirimsizliği korunurdu. Naylonun yörede kullanılmaya başlamasıyla (1970'lerde) tahtaların üzerine naylon örtü serilip, toprak onun üzerine atılmıştır. Böylece toprak örtü daha çok sıcaktan ve soğuktan korunmak için kullanılmaya başlanmıştır. Necipköy, Kat ve Gürcüköy yaylalarında kerpiç de yapı malzemesi olarak öne çıkmaktadır. Bu arazide yer yer killi katmanlara rastlanması bu durumu açıklamaktadır. Yayla yerleşmelerindeki bazı konutlarda ise sadece duvar örülmekte (1-1,5 m) üzerine ağaçlar uzatılıp çadır yada naylon örtülmekte onun üstüne ise yoğun bir şekilde yapraklı ağaç dalları kapatılmaktadır. Bazı konutlarda ise duvar bile ağaç dallarından yapılmaktadır. Bu tür konutlar teröristler nedeniyle uzun zaman kullanılmamış yaylalarda görülmektedir. Yaylalarda

olumsuzluklarla karşılaşabilme olasılığı, yaylacıları daha iğreti konutlar yapmaya yöneltmiş olmalıdır.

Şekil 3. Yayla Konutlarının İç ve Çevre Planları

Yayla konutlarının iç planlarına bakıldığında, ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre küçük değişiklikler olmakla beraber, tek tiplilik göze çarpmaktadır. Bir odadan oluşan evin genişçe bir kısmında yörede "Mahat" adı verilen bir sedir bulunur. Mahatın bir kenarında yataklar yığılmış durumdadır. Yatma zamanı geldiğinde yataklar mahat üzerine serilir. Gündüz ise tekrar köşeye yığılır. Evin bir köşesinde ise ocak ya da teneke bir soba yer alır. Bütün pişirme işleri bu ocak ya da soba üzerinde gerçekleşir. Evin bir duvarında temel mutfak eşyalarının bulunduğu birkaç raf yer alır. Bu raf sistemine yörede "Terek" adı verilmektedir. Tereğin altında kalan boşlukta un, şeker vb. ihtiyaç malzemeleri yer almıştır. Tereğin

bulunduğu duvarın diğer kısmında “cađ” bulunur. Burası bir çeşit lavabodur. Ancak sadece sütün işlenmesi sırasında (peynir ve yoğurdun suyunu sűzerken) ve mutfak aletleri yıkanırken kullanılır.

Foto 2. Yakacık Yaylasında Bir Ahřap Konut

Yayla konutlarının evre planlarındaki çeřitlilik oldukça fazladır. Bu durumda, kiřisel istek ve ihtiyaçların, kűltűrel yapının, hayvan tűrű ve sayısının evre yerleřim planlarını ortaya çıkardığı sűylenebilir. Yine de bir kısım genellemeler yapmak műmkűndűr. Bűtűn yaylalarda evlerin hemen yanında yer alan alıllardan ۆrerek yada nispeten daha kalın dalları budayıp, yine ađaçtan yapılıp yere çakılmış kazıklara ivileyerek yapılan çitlerden oluřan evrikler yer almaktadır. Bunlar bir çeřit ađıl vazifesi gűrűrler ve bűyűklűkleri hayvan sayısına ve tűrűne gűre deđiřir. Bűyűk bař hayvanlar ahırlarda kalırken kűűkbař hayvanlar bu evriklerde gecelemetedir. Çođu

yaylalarda “koyun yatağı, davar yatağı” denilen bu çevrikler evlerin hemen kenarında, iç içe yer alırken Yarımca, Yaykıl gibi yaylalarda 50-100 m. mesafede yer almaktadır. Bu yaylaların şirli ailelere ait oluşu (Erbaa) diğer yaylalardan yegâne farklılığı oluşturmaktadır.

Foto 3. Yaylacık (Bizeri) Yaylasında Modern Konutlar

Yaylalarda modern konutlar hariç her evde tuvalet bulunmaz. Birçok yaylada insanlar yerleşme içinde bir kaç tane bulunan iğreti tuvaletten faydalanırlar.

Bir diğer yayla evi eklentisi de “sayvan, alaçık, tarhanalık” gibi isimler alan 2-2,5 m. yüksekliğinde olabilen ve ağaçtan yapılan gölgeliktir. Bu yapı bazen bir sedir yapılarak onun üzerinde de kurulabilir. Yaylacılar havanın iyi olduğu zamanlarda burayı bütün faaliyetlerinde kullanabilirler.

Hatta sayvanların üstü tarhana¹¹ adı verilen kışlık yiyeceğin kurutulmasında da kullanılmaktadır.

Yaylalarda yer alan diğer eklenti fırınlardır. Bütün yayla evlerinde bulunmayan bu eklenti yaylada birkaç tane bulunur ve ihtiyaç duyulduğunda yakılarak ekmek pişirilir. Bu eklentiler yayla için bir çeşit ortak mal oluşturur. Bazı yayla evlerinde küçük bir bahçe yer alabilir. Soğan, maydanoz, marul gibi sebzeler ekilir. Ayrıca kümes, köpek kulübesi gibi eklentiler de yayla evlerinin çevre planında görülebilmektedir.

Araştırılan yayla yerleşmeleri halen geleneksel hayvancılığın bir parçası olarak kullanılan, köyün ekonomik uzantısı durumunda olan yerlerdir. Bu bakımdan sadece dinlenmek ve eğlenme amaçlı yaylacılık sahada pek gelişmemiştir. Sadece Akbelen ve Kat yaylasında bu tür bir yaylacılık göze çarpmaktadır.

Buralarda sadece yaz tatilinde ya da hafta sonlarında kullanılmak amacıyla yapılmış modern konutlar da yer almaktadır. Betonarme ve kiremit örtülü olan bu konutlar Akbelen yaylasında 15 adettir. Bu konutların toplu olarak yapılanları bir oda, salon, mutfak, tuvalet ve banyodan oluşmaktadır. Diğerleri ise ev sahibinin durumuna göre değişik özellikler taşımaktadır. Kat yaylasında ise böyle 5 tane konut bulunmaktadır.

5.Geçmişten Günümüze Yaylacılık

Araştırma sahasında yer alan 26 yayla yerleşmesi bulunmaktadır. Bu yayla yerleşmelerinin 3 tanesi metruk vaziyette olup, kullanılmamaktadır. Yayla yerleşmelerinin yükselteleri 1300-1550 m arasında değişmektedir.

Yaylalara çıkış ve iniş takvimi köyden köye değişiklik göstermektedir. Genel olarak küçükbaş hayvanların mayıs ayından önce

hava şartlarına ve kar örtüsünün durumuna göre çobanlarla yaylaya çıktığı görülmektedir. Ancak, göçün yaylaya çıkması 15-21 mayıs tarihlerinde olmaktadır. Bu tarihin geleneksel bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Anadolu genelinde, miladi 21 mayısa karşılık gelen Rumi 7 mayıs tarihine bağlı olarak *mayıs yedisi* olarak adlandırılan güne örfi ve mistik bir değer verilmektedir¹². Özellikle yaşlı yaylacılar yaylaya çıkış zamanı olarak *mayıs yedisi* ifadesini kullanmıştır. Ancak, yaylacıların daha bağımsız davranmaya başladıkları ve tarihleri kendi durumlarına göre ayarlamaya başladıkları da göze çarpmaktadır. *Mayıs yedisi* ifadesi hep birlikte yaylaya çıkılan tek bir tarihi değil, kendi durumuna göre hazır olanın bağımsız olarak yaylaya çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Görüldüğü gibi sahadaki yayla göçleri genel olarak her yaylacının kendi isteğine göre gerçekleşir. Türkiye'nin bazı yörelerinde bu konuda köy toplumu içinde birlikte hareket eğiliminin bulunduğu bilinmektedir¹³.

Yaylalar ile köy arasındaki mesafe oldukça yakın olduğu için yaylaya çıkış uzun zaman sürmez. Hayvanların göçü vadileri izleyen eski patikaları takiben bir kaç saatte gerçekleşebildiği gibi sabah köyden otlamak üzere çıkarılan hayvanların akşam yaylaya dönmesi şeklinde basitçe de gerçekleşebilmektedir. Bu durum memleketimizin bazı yaylacılık sahalarında da görüldüğü gibi¹⁴ köy ve yayla arasındaki mesafenin oldukça yakın olmasıyla ilgilidir. Göçler ise genel olarak traktörlerle, dağ köyleri ve orman yollarından yaylaya götürülür. Çobanlar dışındakiler de bu yoldan yaylaya çıkarlar. Göç gitmeden yayla konutları bakımdan geçirilir ve hazır hale getirilir. Araştırma sahasının kuzeyindeki Yaykıl, Yarımca, Çalca, Eşe, Benli gibi yaylalara ise Erbaa ve köylerinden gelen yaylacılar daha uzun sürede ulaşabilmektedir. Yaylaya çıkışta bir süre konaklanan geçici yerleşmeler araştırma sahasında yer almamaktadır. Bu durum Yaylacık

dağının yükseltisinin az oluşuyla ilgilidir. Yani kar örtüsü mart ortalarında ve en geç nisan başlarında ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla yaylacıların aşağı kademelerde duraklamasını gerektirecek bir doğal engel yoktur.

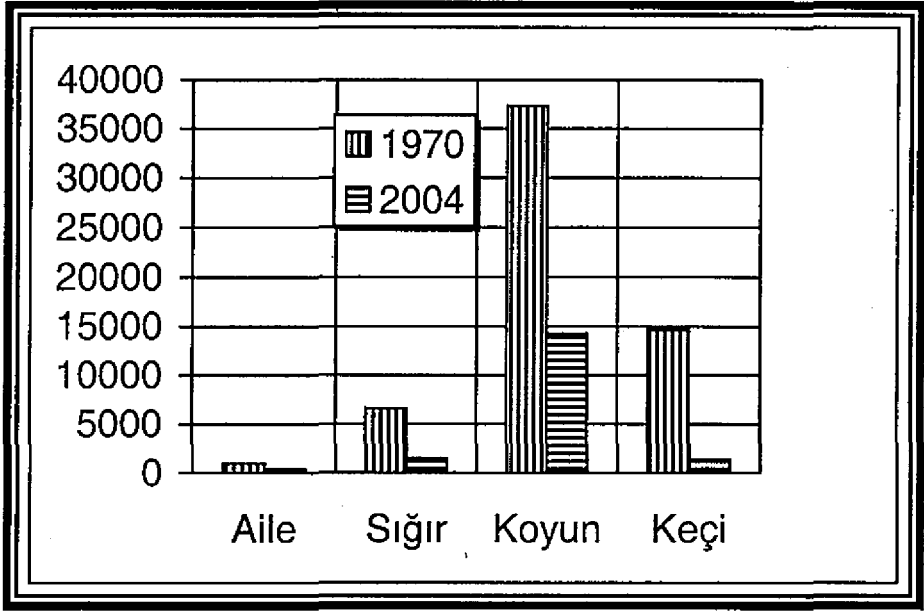
Tablo 2. Yaylalara 1970'lerde ve 2004'te Çıkan Aile ve Hayvan Sayıları (2004)

Yayla	1970'lerde				2004'te			
	Aile	Sığır	Koyun	Keçi	Aile	Sığır	Koyun	Keçi
Hıdrönü	15	80	700	1300	4	70	-	-
Boyalı	70	300	2000	500	16	71	1500	-
Südenli-Yakacak	100	400	1000	500	28	150	750	250
Yaylacık	200	700	2500	1000	70	150	2000	-
Sorhun	13	350	300	-	6	150	300	-
Benli	25	250	700	100	17	140	200	-
Avlun	60	650	3000	-	23	350	2000	-
Yarımcı	6	150	1500	-	6	100	700	-
Yavşan	15	200	1700	250	-	-	-	-
Çahca	25	100	1750	500	13	150	650	-
Yayıkl	20	100	2000	-	8	50	1000	-
Eşe	15	150	1500	-	-	-	400	-
Dedeli	35	350	3500	2500	6	120	600	-
Yelpe	15	150	1000	300	9	60	500	100
Dive	70	750	3000	1000	16	200	300	-
Aşağıdive	20	250	1000	500	3	30	400	-
Sarındiz	6	25	600	300	16	200	-	-
Kocacak	-	200	2000	1000	6	60	400	-
İlbisti	6	-	2500	500	15	100	350	-
Kat					30/15	150	150	150
Gürcükköy	75	600	2500	1500	20	100	200	300
Necipköy	50	150	400	600	14	250	250	-
Bisgeni	60	400	1200	300	63	500	800	200
Bozatalan	50	300	2000	1000	-	100	800	300
Şehitler ,Devret	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	951	6605	37350	14650	409	1490	14250	1401

Kaynak: Arazi çalışmaları sırasındaki görüşmelerden çıkarılmıştır

Yaylalara çıkan insan ve hayvan sayıları uzun yıllar içerisinde oldukça azalmıştır. Yaylacılara 1970'lerdeki yaylacı aile, sığır, koyun ve keçi sayıları sorulmuş ve hali hazırdaki sayılarla karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar, geriye dönük rakamlarda şapma ihtimali olsa bile, yaylacılıkta gerilemenin oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Gerçekten de 1970'lerde 951 aile hayvanlarıyla beraber yaylaya çıkmaktaydı. 2004'te

ise bu sayı % 57 oranında bir azalmayla 409 a düşmüştür. Aynı durum hayvan varlığında, da dikkat çekmektedir. Bu sürede yaylaya çıkan sığır sayısı 6605 ten 1490 a (% 77.4), koyun sayısı 37350 den 14250 ye (% 61.8), keçi ise 14650 den 1401 (% 90.4) e düşmüştür (Tablo 2, Şekil 4). Verilen değerlerdeki hata ihtimaline rağmen yayla göçlerinde oldukça önemli bir azalma gerçekleştiği çok açık olarak görülmektedir.

Şekil 4. 1970 ve 2004'te Yaylacı Aileler ve Hayvan Sayıları

Yaylacılık etkinliklerindeki bu azalmanın nedenleri çeşitlidir. Başta gelen neden, yukarıda belirtilen köylerden kente göçün yanı sıra, Ülkemizin gittikçe artan bir şekilde ziraat ve hayvancılığını modernleştirmiş olmasıdır. Yani geleneksel hayvancılık, yerini besi ve ahır hayvancılığına bırakmıştır. Sebze ve meyveciliğin gelişmesi de yaylacılıkta gerilemenin nedenlerinden birisidir. Sürekli emek isteyen ancak ekonomik getirisi yüksek olan bu faaliyetler, hayvancılığı ekonomik faaliyetler arasında ikinci planda

bırakmıştır. Bu bakımdan halen yaylacılık faaliyetlerine devam eden köylerin sebze ve meyve tarımında sorun yaşayan (sulama, arazi azlığı vb) köyler olması ilgi çekicidir. 1990'lardan itibaren yöremizi ve özellikle de Yaylacık dağı çevresini etkileyen terörizm, yaylacılığa en önemli darbeyi vurmuş ve 4 -5 yıl yaylalara çıkılmamıştır. Terörizmin etkisi azaldığında ise birçok aile sürülerini dağıtmış durumdaydı. Yaylacıların ifadelerine göre, hali hazırda da yaylacılık üzerinde terörizmin gölgesi devam etmektedir. Bazen güvenlik gerekçesiyle planlanan takvimde önemli sapmalar gerçekleşebilmektedir. Bir başka neden ise ormanların korunması amacıyla kıl keçisi beslenmesinin yasaklanmış olmasıdır. Kıl keçisi nüfusunda bir azalmaya neden olan bu durum, sürüsü koyun ve keçilerin karışımından oluşan yaylacıların yaylaya çıkmalarını da engellemiştir. Kısaca 30 yıllık bir süreçte yaylacılık belirgin şekilde gerilemiştir.

Yaylalara genellikle yaşlılar ve çocukların çıktığı görülmektedir. Ailenin asıl iş gücü durumundaki gençler ise yayla ile köydeki tarım alanları arasında sıkça gidiş geliş yaşarlar.

Yaylada zaman rutin işlerin yapılmasıyla (hayvanların otlatılması, sağılması, sütün değerlendirilmesi vb) kalan zamanlarda ise sohbetle geçirilir. Yaylarla ait geleneksel eğlenceler, oyunlar yer almamaktadır. Eskiden varsa bile şimdi unutulmuştur¹⁵.

Yaylada elde edilen süt peynir, tereyağ, çökelek ve çiğleme yapılarak değerlendirilir. Yaz başlarındaki sütler peynir olarak değerlendirilir. Yaz sonlarına doğru sütlerdeki yağ oranının artmasıyla tereyağı yapımı artar. Çökelek ve çiğleme ise sürekli olarak üretilir.

Foto 4. Eşe Yaylasında Ekmek Yapımı

Bu ürünler duruma göre Tokat'a gönderilerek satılır. Bununla ilgili bir pazar ya da toptan alıcı yoktur. Birçok yaylacı sipariş usulü çalışır. Çoğu yaylacı ise ürettiklerinin ancak kendi ailesinin ve akrabalarının ihtiyacını karşıladığını belirtmiştir. Yaylacılıkta asıl amacın besicilik olduğu görülmüştür. Süt ürünleri ise yan bir kazanç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaylacıların genel olarak yaşlılardan oluşması, yaylacılığın yörede halen sürdürülmesinin geleneğe bağlı olduğunu da düşündürmektedir. Ayrıca çok az hayvanı olsa, hatta hiç hayvanı olmasa bile, bazı köylülerin yaylacılık faaliyetlerine katıldığı gözlenmiştir. Bu durum geleneğe bağlanabileceği gibi yayla çevresindeki orman alanlarından evlerinin kışlık odun ihtiyacını karşılama istekleri de etkilidir.

Temmuz sonlarında köylerin yaylaya yakın tarlalarındaki buğdaylar hasat edildikten sonra bazı yaylacılar hayvanlarını "yazı" denilen

bu alana indirirler. Amaç, dökülen başakları hayvanların yemesidir. Bu hareket bazı yaylacılar için yayladan güzleye inme anlamına gelse de çoğu yaylacılar bu harekete katılmaz. Bu hareketin sadece Yaylacık dağının güney eteklerinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Sahada gerçek anlamda tek güzle yerleşmesini Benli köyüne ait Düryayla güzlesi oluşturur. Güz yaylası niteliğinde olan bu yerler güz otlağı anlamını taşımaktadır¹⁶ Eylül ayı başında yayladan inen Benli köylüleri Kasım ayı sonuna kadar orada kalırlar. Düryayla'da tıpkı adı gibi şekil olarak tamamen bir yayla yerleşmesine benzer, ancak güzle işlevi görmektedir.

Yayladan dönüş Ağustos sonu ve Eylül başlarında gerçekleşir. Köye dönüş de yaylaya çıkıştaki yollar ve yöntemlerle gerçekleştirilir. Büyükbaş hayvanlar köy içindeki ahırlarda tutulurken, küçükbaş hayvanların ise bazıları köy dışındaki ağıllarda, bazıları (küçük sürüler) yine köy içinde tutulurlar. Bazı yaylacılar ise evlerini belirtilen zamanlarda taşımakla beraber, sürülerini havalar iyice soğuyuncaya (Ekim sonu) kadar yaylada tutarlar. Yaylacık dağı yaylalarının fazla yüksek olmaması bu duruma imkân tanır. Bütün bunların yanı sıra yaylaya çıkış ve inişte temel belirleyicinin güvenlik birimleri olduğunu söyleyebiliriz. Bazen güvenlik kuvvetlerinin önerisiyle yaylacılar planlanandan çok önce dönüş yapabilirler. Hatta yaylaya hiç çıkamayabilirler.

6.Yaylacılık-Doğal Ortam İlişkisi

Daha önce de belirtildiği gibi, Yaylacık dağı doğal orman alanı durumundadır. Dolayısıyla burada yer alan yerleşmelerin tamamı ormanın tahribi ile oluşturulmuştur. Günümüzde de yayla konutlarının yapılması, yaylacıların yakacak ihtiyaçlarının karşılanması için orman tahribatı devam etmektedir.

1970'li yıllarda sayıları 15 000 i aşan kıl keçileri de Yaylacık dağı ormanlarının bugünkü haline gelmesinde etken olmuştur.

Ormanların tahribatı yaylalar çevresindeki erozyonu arttırmıştır. Öyle ki bazı yaylaların çevresinde antropojen stepler bile ortadan kalkmış, arazi tamamen çıplaklaşmıştır. Bu çıplak alanlarda, yağmur sularının oluşturduğu derin yarıntılar dikkati çekmektedir.

Tokat il merkezinde yaşayanlar, sıcak yaz günlerinde yaylalara günübirlik çıkarak piknik yapmaktadırlar. Bu piknikçiler bütün atıklarını çevreye atmakta ve çevre kirliliği yaratmaktadır.

Şehirlerdeki çeşitli sahaları çimlendirmek amacıyla yaylalar sahasından çim alınması da çevreye önemli miktarda zarar vermektedir. Dive yaylası çevresinde birkaç noktadan çim alınmış meraya zarar verilmiştir. Gürcüköy yaylasından ise sebze fidesi yetiştirmek amacıyla torak alınması doğal ortama zarar vermiştir.

Necipköy yaylası eski bir heyelan kütleli üzerine kurulmuştur. Çevrede bitki örtüsü tahrip edilmiştir. 1963 yılında gerçekleşen bir sel olayında yayladaki sığırların cesetleri ovada toplanmıştır. Zaten yayladan geçen isimsiz sel yatağının konisi üzerinde kurulu bulunan Necipköy'ün de 1977'de yeri değişmiştir.

Dive yaylasında orman örtüsünün korunduğu ve burada anıt sayılabilecek yaşlı çam ağaçlarının yer aldığı görülür. Bu durum kültür ile doğal ortam arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından ilginçtir. Çünkü, Dive yaylasında Topçam Baba denilen ermişe ait olduğu söylenen bir mezar yer almaktadır. Köylülerin inancına göre *orman Topçam Baba'nındır. Oradan bir taş, bir dal bile alsanız mutlaka geri döner.* Bu nedenle Topçam ormanı korunmuştur. Sadece yaylada kullanmak, başka bir yere götürmemek kaydıyla kendisi kuruyan ağaçlardan faydalanılabilmektedir.

Yarımcı yaylasındaki anıt gürgen ağaçları ise koyun yatağı olarak kullanıldıkları için günümüze kadar ulaşmayı başarmışlardır.

7.Sonuç ve Öneriler

Anadolu'da geleneksel bir faaliyet olarak yüzyıllardır sürdürülen yaylacılık, Yaylacık dağında da devam etmektedir. Yöredeki yayla yerleşmeleri aralarında belirgin bazı farklılıklar bulunsa bile benzer yönlerinin daha fazla oluşuyla bir genellik söz konusudur. Faaliyetler halen ekonomik ve geleneksel yönlerine dayalı olarak sürdürülmektedir. Bir başka ifade ile eğlenme ve dinlenme amacıyla yaylacılık yörede pek gelişmemiştir. Sadece Kat ve Akbelen yaylalarında bu tür bir yaylacılık kısmen görülmektedir.

Yaylaların en önemli sorunu elektrik sorunudur. Yaylacıların hemen tamamı yaylalarına elektrik istemektedir. 12 yaylada su eksikliği şikâyeti tespit edilmiştir. Çok sayıda hayvanın bulunduğu yaylalarda süt ürünlerinin pazarlanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Sadece bir yaylada günlük olarak süt pazarlanmaktadır. Dive yaylasından günde 250 kg süt yerel bir fabrika tarafından alınmaktadır. Kilosu 450 bin TL olan süt yaylanın köy ekonomisine katkısını oluşturmaktadır. Yayla yolları genel olarak orman yolları olduğu için bahar aylarında yolların bozulması yayla göçünde sorunlara neden olmaktadır.

Görülmektedir ki, Yaylacık dağında sürdürülen bu faaliyet sadece gelenekler, tarım sahalarından hayvanları uzaklaştırma gibi nedenlerle devam etmektedir. Bu faaliyetin ekonomik hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yaylalarda sürdürülebilecek alternatif ekonomik faaliyetler geliştirilmelidir. Arıcılık bunlardan sadece birisidir. Turistik bir değer olarak yaylalar da değerlendirilmelidir. Çünkü, anıt ağaçlarıyla, yayla evleriyle,

koyun köpekleriyle yaylalar bir zenginliktir. En büyük ve kalabalık yaylaların bulunduğu Avlunlar-Akbelen-Yakacık yaylaları arasında bir yayla pazarı kurulması yaylalarda ticareti geliştirebilecek bir önlem olarak düşünülebilir. Yaylalara elektrik götürülmelidir. İlkbaharda yayla göçlerinden önce yayla yolları mutlaka düzeltilmelidir. Su sorunu olan yaylalardaki bu sorun giderilmelidir. Gerek eğitim ve gerekse önleyici diğer tedbirlerle piknikçilerin yaylalar sahasını kirletmesi engellenmelidir.

Doğal beslenmenin insan sağlığı açısından önemini anlaşıldığı, bu yönde önemli yatırımların yapılmaya başlandığı ve büyük bir pazarın ortaya çıktığı bu günlerde, tamamen doğal yolla sürdürülen yayla hayvancılığı bulunmaz bir zenginliktir. Bu bağlamda mutlaka yaşatılması gerekmektedir.

Her şeyden önce, yaylacılık Türk kültürünün en önemli motiflerinden birisidir. Sadece bu neden bile yaylaların korunması ve yaylacılığın yaşatılması için yeterlidir.

Notlar

- ¹ Alagöz, C., A., 1993, Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları, Türkiye Coğrafyası Arş. Ve Uyg. Dergisi, Sayı:2, s.12, Ankara
- ² Doğanay,H., 1984, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi büro Kitapevi, s.266, Ankara
- ³ Doğanay,H., 2001,Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Yay.,No:33,Üniversite Kitapları:9, s.139, Konya
- ⁴ Gökso, E., 1974, 1/500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Samsun Paftası İzahnamesi, MTA Yay., Ankara
- ⁵ Atalay, İ., 2002, Ecoregions of Turkey, Turkey-Romania Geographical Academic Seminar, İnkılap Publishing Company, s.256, İstanbul
- ⁶ DİE, 2000, 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 60 Tokat, DİE Yay. 2624, Ankara
- ⁷ Tokat Valiliği, Tokat İl Yıllığı, 1998, Kayhan Ofset Matbaacılık, s. 314,Ankara
- ⁸ DİE, a.g.e., s.
- ⁹ Araştırma sahası 2004 yılı yaz aylarında gezilmiştir.
- ¹⁰ Bulut, İ., 1992, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Araştırma:Erbaa Ovası ve Çevresi (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Ü. Sosyal Bil. Enst.,s.160, Erzurum

- ¹¹ Ağustos ayı içerisinde yaylada tarhana yapma zamanıdır. Bu gelenek daha çok dağın kuzey kısmındaki yaylalarda kendini gösterir. Yayıktan çıkarılan ayran, bez torbalara doldurularak bir hafta süresince suyu süzdürülür. Tortusunu aşlık ile karıştırıp pişirirler, tarhana kıvamına gelince ateşten alınıp soğumaya bırakılır. Soğuyunca tekrar yoğrulup el büyüklüğünde, genellikle küçük çanaklar şeklinde (farklı şekiller de olabilir) parçalara ayrılır. Bunlar yüksek yerlerde yapraklar serilerek üstünde kurutulur. Kuru tarhanalar torbalarda saklanarak kış mevsiminde çorba yapmak için kullanılır.
- ¹² Mayıs Yedisi fırtınalı ve yağışlı geçen miladi 20 mayısa karşılık gelen dönem olarak belirtilmiştir.Yöredeki kabule göre mayıs yedisi soğuk dönemin sonunu temsil eder. Bu günler yaşandıktan sonra tekrar önemli soğuklar yaşanmaz. Böylece yaylacıların yayla göçü için bu dönemin geçmesini beklemeleri akla uygun gelmektedir.
- ¹³ Güner, İ., 1995, Iğdır Ovası ve Çevresinde Yaylacılık, Doğu Coğrafya Dergisi, Atatürk Ü. K. Karabekir Eğt. Fak. Coğrafya Böl. Yay., s.1,s.238, Erzurum
- ¹⁴ Tunçdilek, N., 1964, Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık, İ.Ü. Coğrafya Enst. Dergisi,cilt:7, Sayı:14,s.24, İstanbul
- ¹⁵ Bozatalan köyü muhtarı çocukluklarında Dikmen Yaylada yere çakılan kalın bir kazık ve üzerine uzatılarak çivilenen sağlam bir ağacın ucuna ip bağlayarak yapılan, gj gj adımı verdikleri, bir basit dönme dolapla oynadıklarını anlatmıştır.
- ¹⁶ Emiroğlu, M., 1977, Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay No:272, s.18, Ankara

Kaynakça

- ALAGÖZ, C., A., 1993, Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları, Türkiye Coğrafyası Arş. Ve Uyg. Dergisi, Sayı:2, Ankara
- ATALAY, İ., 2002, Ecoregions of Turkey, Turkey-Romania Geographical Academic Seminar, İnkılap Publishing Company, İstanbul
- BULUT, İ., 1992, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Araştırma:Erbaa Ovası ve Çevresi (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Ü. Sosyal Bil. Enst., Erzurum
- DOĞANAY, H., 1984, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi büro Kitapevi, Ankara
- DOĞANAY,H., 2001,Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Yay., No:33, Üniversite Kitapları:9, Konya

- EMİROĞLU, M.**, 1977, Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay No:272, Ankara
- GÜNER, İ.**, 1995, Iğdır Ovası ve Çevresinde Yaylacılık, Doğu Coğrafya Dergisi, Atatürk Ü. K. Karabekir Eğt. Fak. Coğrafya Böl. Yay., s.1, Erzurum
- GÖKSU, E.**, 1974, 1/500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası Samsun Paftası İzahnamesi, MTA Yay., Ankara
- TUNÇDİLEK, N.**, 1964, Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık, İ.Ü. Coğrafya Enst. Dergisi,Cilt:7, Sayı:14, İstanbul
- DİE, 2000**, 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 60 Tokat, DİE Yay. 2624, Ankara
- TOKAT VALİLİĞİ**, Tokat İl Yıllığı, 1998, Kayhan Ofset Matbaacılık, Ankara